

De kleur van de tijd

DE KLEUR VAN DE TIJD

Gert Knook

Was de wind maar sterk genoeg.
Gaf hij mij maar vleugels.
Weg van hier.
Naar daar, naar daar.
Waar dromen de wereld raken,
als een meiregen
Dan kan ik mij openen
met alle kleuren die ik in mij heb.
Dan ben ik oogverblindend.
Zodat niemand het ziet,
er schande van spreekt.

Inhoud

Deel 1	7
1 Aan het werk bij de dokter	9
2 Kind van een landarbeider	18
3 Jaap en Neeltje	32
4 Boer Pruisman	40
5 Werken en zwijgen	44
6 Tranen voor een paleis	51
7 Buurman Rinus	57
8 Oorlogstijd	59
Deel 2	63
9 Weer een zoon	65
10 De tante met het rode haar	70
11 De laatste oorlogsjaren	75
12 Oom Marc	77
13 Geen vreemde ooms en tantes meer	83
14 Na de oorlogsjaren	94
15 Verhuizen naar een dorp	121
16 Schooltijd	144
17 Pa	191
18 Na het overlijden van Nellie	193
19 Moe	197
20 De wetten van het leven	199
21 Het verleden is nooit ver weg	229

DEEL 1

1 Aan het werk bij de dokter

De regen viel met bakken uit de hemel. Je wist nooit of dat een slecht voorteken was, aangenaam was het zeker niet. De wereld leek donkerder dan op andere dagen.

Het regende al de hele dag.

Op straat vormden zich grote plassen.

Het regenwater kon nergens meer heen. Het was veel te veel.

Zo was het ook voor Neeltje. Het was ook voor haar te veel.

Ook zij kon nergens meer heen. Alles was voor haar bepaald. Niemand had haar iets gevraagd.

Nu liep zij op een doordeweekse dag met haar vader in de regen.

Dat zij zo samen met haar vader liep, was bijzonder.

Ze liep nooit samen met haar vader. Daar had haar vader nooit tijd voor.

Andere vaders deden dat ook niet. 's Zondags liepen de kinderen Heijning met hun moeder naar de kerk. Vader Heijning was koster. Hij was al in de kerk. Hij moest zorgen dat alles in orde was voor de kerkdienst begon. Nu waren ze niet op weg naar de kerk. Neeltje liep tot haar eigen verbazing aan de hand van haar vader. Dat vond ze wel fijn. Ze hield die hand stevig vast. Haar vader had nog nooit haar hand vast gehouden. Neeltje was vreselijk zenuwachtig. Wat stond haar te wachten? Die hand gaf haar toch een veilig gevoel. Ze wist dat haar vader er altijd voor haar zou zijn. Dat had hij niet gezegd. Dat voelde ze gewoon. Over zulke dingen werd niet in het gezin Heijning gesproken. Je wist wat je aan elkaar had. Haar moeder had nog wel gezegd dat het allemaal wel goed zou komen. Daar moest ze dan maar op vertrouwen. Maar nu was Neeltje van niets meer zeker.

Het was niet ver naar het huis van de dokter. Heijning droeg een zeildoeken tas waarin de kleding van Neeltje zat. Een deel van het ondergoed was van zus Riek. Die had haar nieuwe ondergoed weer in moeten leveren, toen bekend werd dat Neeltje bij de dokter aan het werk moest. Het gezicht van Riek had veel regen en ander onheil voorspeld. Zus Riek had grote invloed op veel dingen, dat bleek maar weer. Altijd liepen de kinderen Heijning twee stappen achter hun vader en moeder. Dat deden de meeste kinderen in het dorp. Zo hoorde dat. Maar nu had Heijning direct de hand van zijn dochter gepakt en niet meer losgelaten. Niet omdat hij bang was dat ze weg zou lopen, al zou ze dat wel willen, maar omdat hij dat zelf graag wilde.

Koster Heijning was klein van stuk. En buiten de deur maakte hij zich het liefst nog kleiner. Hij had een bruine pet op en zwarte hoge schoenen aan. Als schoenlapper kon je niet op klompen lopen. Naast zijn baantje als koster was hij ook schoenlapper. Het schuurde in het hart van Kees Heijning. Een gelaten machteloosheid had zich van hem meester gemaakt. Zijn kind wegbrengen naar een voor haar onbekende wereld. Een wereld die ook hem niet vertrouwd was, hoewel hij er in zijn werk veel mee te maken had. Er was altijd een gepaste afstand met die andere mensen. Die mensen die boven hem gesteld waren.

Die andere mensen waren de hoeden. ‘Wij zijn de petten en die nemen wij voor de hoeden af,’ zei hij dan. Als koster van de hervormde kerk in Leimuiden moest hij ieder jaar voor de ouderling kerkvoogden verschijnen. Dan werd zijn werk beoordeeld en moest hij verantwoording afleggen. Er werd ook over zijn loon gesproken. Dan stond hij tegenover de notabelen van het dorp. Zitten mocht hij niet. Met de pet in de hand stond hij daar dan. Elk jaar moest hij weer afwachten of hij koster mocht blijven.

Daar stond hij dan met gebogen hoofd.

In die andere wereld hadden de mensen een keuze, hij niet. Zijn dochter ook niet. Zijn baan als koster bracht met zich mee, dat je vooral nederig en dienend moest zijn.

Daar was Kees Heijning goed in.

Neeltje had moeite om het tempo van haar vader bij te houden. Met haar kleine beentjes en met klompen aan was het voor haar niet makkelijk om snel te lopen. Blinkend gepoetste schoenen had ze, met de veters aan elkaar gebonden, om haar nek hangen. Die schoenen had ze vorige week van haar vader gekregen. Dat was wel een verrassing geweest. Ze had nog nooit schoenen gehad. In haar hand had ze een tasje met een kam, zeep en wat persoonlijke spulletjes.

Hoewel het bijna eind april was, had ze toch nog haar zwarte winterjas aan, met daaronder het witte schort dat zus Riek van een laken had gemaakt. Er zat nog een schort in de tas die haar vader droeg. Het hagelwitte schort stak mooi af tegen haar donkerbruine jurk die tot haar enkels reikte. Haar lange vlecht bonkte bij elke stap op haar rug.

Haar wangen waren nat. Niet duidelijk was of dat alleen van de regen kwam. Het was stil op straat. De regen hield de mensen binnen. Om geen natte voeten te krijgen moesten ze hier en daar om de plassen heen lopen. Toen ze dichterbij het huis van de dokter kwamen, gingen ze steeds langzamer lopen. Nog een klein stukje Kerkstraat en dan rechtsaf de Dorpsstraat in.

In het straatbeeld nam het grote witte huis van de dokter een prominente plaats in. Boven de voordeur stond met grote letters CASA NOVA, 'het nieuwe huis'.

Het nieuwe thuis voor Neeltje.

Neeltje Heijning was twaalf jaar oud toen zij met haar vader op weg was naar de huisartsenpraktijk van dokter Van Loon. Dokter Van Loon was naast dorpsdokter ook kerkvoogd. Na een kerkdienst had de dokter koster Heijning aangesproken.

Er was een derde kind op komst en zijn vrouw kon het huishouden niet meer aan.

Er moest een dienstertje komen. Koster Heijning had drie dochters en drie zoons.

Heijning was een goeie vent, die zijn plaats kende.

Het verzoek van de dokter kon niet worden geweigerd. Die positie had Heijning niet. En ook al was het schooljaar nog niet voorbij, ze waren het snel eens geworden. Zus Jans was te jong en zus Riek veel te wispelturig, dus moest Neeltje van school af en bij de dokter in de huishouding gaan werken. Dat nieuws viel niet bij iedereen in het gezin Heijning goed. Zus Riek vond het natuurlijk prima en bood spontaan aan om twee witte schorten te naaien. Ze was goed met naald en schaar en met haar mond. Ze had altijd commentaar en zeker op Neeltje. Verder liep ze er graag de kantjes vanaf, als 'mooie Riek'.

Broer Dirk was met de vrachtboot onderweg en Gerrit koos, zoals altijd, de kant van Riek. Jans was nog te jong en had geen idee wat er stond te gebeuren. Moeder Heijning aanvaardde de dingen zoals deze zich aandienden. Je kon er immers toch niets aan veranderen. Daar kwam bij, dat ze het geld goed konden gebruiken. En er was weer een mond minder te voeden. Het gebekvecht tussen Neeltje en Riek was ze ook wel zat. Ze was een stille vrouw, die van de stilte hield en zich nooit over zaken uitsprak. In dat opzicht leek Neeltje wel wat op haar moeder.

Toen Heijning tijdens het avondeten vertelde dat Neeltje in betrekking zou gaan bij de dokter, viel er even een grote stilte. Broer Kor, die nooit meer woorden gebruikte dan strikt nodig was, doorbrak dat stille moment door opeens hard met zijn lepel op tafel te slaan. Iedereen keek verschrikt op.

De aanwezigheid van Kor werd anders nauwelijks opgemerkt. Nu had hij opeens de volle aandacht.

Het was net of men na al die jaren nu pas merkte dat Kor ook aan tafel zat.

Kor kreeg een rood hoofd en keek strak naar zijn lege bord. Zijn lepel in een tot vuist gebalde hand. Geschrokken van zijn spontane actie frommelde hij wat aan het tafelzeiltje.

Kon ook nu de woorden niet goed vinden, die hij graag zou willen zeggen. 'Waarom?' stamelde hij. En keek zijn vader onzeker aan.

'Waarom, waarom wat Kor?' vroeg Heijning, terwijl hij hem over de grote pan stampot knolraap aankeek. Kor boog zijn hoofd nog verder en zweeg.

Niemand zei verder iets, maar de stilte was veelzeggend. Daarna werd in huize Heijning hier nooit meer over gesproken. Ze beseften allemaal, dat dat toch geen zin had. Zo ging dat nu eenmaal en je mocht blij zijn dat je werk had. Als koster zat je toch wat dichterbij het vuur.

Op school was het even groot nieuws. Hartsvriendin Betsie reageerde enthousiast toen zij het nieuws hoorde. 'Ik ben hartstikke jaloers op je, Neel! Werken bij de dokter wil iedereen wel.

Dan word je ook een belangrijk iemand in het dorp. Werken bij de dokter, poeh! Ik snap wel dat de dokter jouw vader heeft gevraagd. Hij is de baas in de kerk. Eigenlijk is het niet eerlijk. Hij had het toch ook aan mijn vader kunnen vragen. Maar ja, die is net als jouw broer Kor rietsnijder en geen koster.' En ze keek haar vriendin met een pruillip aan.

Zo had Neeltje het nog niet bekeken en ze voelde zich daardoor wel wat beter. 'Ja, maar ik ben wel bang. Ik moet daar gaan wonen en hoe zal dat daar allemaal gaan? En zal ik het allemaal wel kunnen?' 'Nou,' zei Betsie, 'het lijkt mij gewoon erg leuk en spannend om bij de dokter te werken en te wonen.

Iedereen zal van alles van je willen weten. Weet je, ik wil ook wel van school.

Ik vind er, net als jij, niks aan. Later moeten wij toch in de huishouding aan het werk. Wat moet je dan met school?’

Linda, de dochter van de bakker, was ook direct naar haar toegekomen toen ze het nieuws hoorde. ‘Dat is precies het stomme baantje voor een stomme meid als jij bent’, had ze in haar oor gefluisterd.

Neeltje had zich daar niets van aangetrokken. Zo’n opmerking kon je verwachten van iemand met een roomse moeder. Linda’s vader was Hervormd en het hele dorp had er schande van gesproken dat die twee waren getrouwd. Dat had de bakker ook heel wat klanten gekost.

Moeder Heijning had Neeltje vaak genoeg gezegd dat ze maar beter niet met roomse mensen om kon gaan. ‘Die zijn niet te vertrouwen!’ Zo dacht het hele dorp erover. En Linda was het levende bewijs van die wijsheid.

Neeltje had een paar nachten slecht geslapen. Ze had geprobeerd om met zus Riek te praten. Die begreep niet waarom ze zich zo druk maakte. ‘Als het niet lukt, dan sturen ze je wel weg en dan kan je gewoon weer naar school’ Neeltje begreep niets van die reactie. Als zij weggestuurd zou worden zou dat een schande zijn.

De onzekerheid knaagde aan haar. Eten kon ze nauwelijks. De dokter kende ze wel. Die was vriendelijk, al was ze toch wel bang voor hem. In zijn witte jas was hij een imposante verschijning. Ze kon zich niet herinneren dat de dokter ooit bij hen thuis was geweest. Als ze zich een keer niet lekker voelde, zei haar moeder altijd: ‘Het gaat wel weer over.’ De vrouw van de dokter had ze alleen in de kerk gezien. Ze zag er altijd streng uit met die hoed en dat grijze mantelpak. Ze groette nooit, maar knikte altijd, zonder dat ze iemand aankeek. Neeltje had

verhalen in het dorp gehoord, dat ze een kenau was en vaak slechte buien had. Er werd ook verteld dat de dokter onder de plak zat. Maar meer nog dan de onzekerheid voelde Neeltje zich in de steek gelaten. Ze stond er nu echt helemaal alleen voor. Behalve broer Kor, scheen het niemand iets uit te maken, dat zij bij de dokter moest gaan wonen. Ze werd gewoon weggedaan, zoals de hond van de burenen. Ze was nog nooit van huis geweest. Nu moest zij zomaar hele weken bij vreemde mensen wonen, terwijl ze geen idee had hoe zij zich moest gedragen. Mevrouw wilde haar in de buurt hebben. Ze wilde een meisje intern en zo was het ook afgesproken.

Na een paar weken zou worden bekeken of mevrouw Van Loon tevreden was met haar nieuwe dienstertje. Hoewel er vrije uren waren, moest er zeven dagen per week worden gewerkt. Zondagochtend moest ze op de kinderen passen als de dokter en zijn vrouw naar de kerk gingen. Zondagmiddag mocht er worden gewandeld en 's avonds kon Neeltje zelf naar de kerk.

Om de week had ze een zondag vrij.

Tijdens de wandeling naar het huis van de dokter vlogen de gedachten als een stormwind door haar hoofd. Er werd thuis nooit gepraat over gevoelens. Hoe vind je daar woorden voor? Wat moest je ermee? Het leven werd bepaald door omstandigheden waar niemand iets aan kon doen. Zo zagen ze dat bij Heijning thuis ook. Je moest maar aanvaarden wat er op je pad kwam en bidden tot God.

Voordat ze de Dorpsstraat in liepen, stopte Heijning en kneep extra hard in de hand van zijn dochter. 'De dokter heeft gezegd dat hij je nodig heeft.' Hij keek zijn dochter met verdrietige ogen aan. Regendruppels vielen van de klep van zijn pet op zijn wangen. Neeltje wist niet wat ze moest zeggen. Ze schrok van het verdriet in de ogen van haar vader.

Gauw keek ze naar de punten van haar klompen. Zo kende ze haar vader niet.

Ze had geen idee hoe de wereld in elkaar stak, maar voelde wel aan dat de dokter de baas was en haar vader niet anders kon. Heijning zuchtte diep, liet de hand van zijn dochttertje los. Ze staken de straat over. Even later stonden ze bij de dokter op de stoep. Heijning trok aan de mooie koperen bel. Mevrouw deed zelf open. 'Ah Heijning, u komt Neeltje brengen.

Kom erin kind.' Neeltje deed haar klompen uit en stapte naar binnen. 'Bedankt Heijning, u hoort nog wel van mijn man.' De deur viel voor de neus van Heijning dicht. Heijning zette zijn pet weer op. Keek nog even verbaasd naar de dichte deur en stapte de stoep af, de regen in.

Met het dichtvallen van die deur was de kindertijd van de twaalfjarige Neeltje Heijning voorbij.

Het duurde lang voordat Neeltje haar draai bij Van Loon had gevonden. De dokter was aardig, maar zijn vrouw was niet gemakkelijk. Ze vond Neeltje veel te traag en niet goed met de kinderen omgaan. Vooral de omgang met de kinderen vormde een probleem.

De oudste was dol op Neeltje en zocht Neeltje steeds op. Herhaaldelijk wees mevrouw Van Loon erop dat Neeltje niet was aangenomen als kindermeisje, maar voor het zware huishoudelijke werk.

Het leek wel of Neeltje werd gestraft voor het gedrag van mevrouw, want ze liet Neeltje vaak alleen met de kinderen. Mevrouw had allerlei belangrijke verplichtingen in het dorp. De dokter nam dan vaak even snel een kijkje om de hoek van de deur.

Dan kreeg Neeltje een pluim voor de manier waarop ze met de kinderen omging.

Ze bloosde dan tot aan haar tenen van trots. Ze was geen complimentjes gewend. Daar deden ze bij Heijning niet aan. De waardering van de dokter hield haar op de been.

Dat geluuksmoment was snel verdwenen als mevrouw weer thuiskwam en van alles en nog wat aan te merken had. Soms ging dat wel heel ver. Dan moest de dokter er met de nodige tact op wijzen dat het toch fijn was dat Neeltje goed met de kinderen kon opschieten. Dat ze niet op de kinderen kon passen en tegelijkertijd de huishouding doen. Het was een mooie kans voor Neeltje om in het gezin van de dokter iets te leren.

Die kans gaf mevrouw Van Loon haar niet. Neeltje bleef daardoor een onzeker, timide meisje. Ze was het gelukkigst als ze alleen met de kinderen was.

Op haar vrije zondagen bloeide ze voor even op. Voor vriendinnen was er geen tijd. Daar had ze ook geen behoefte meer aan. Tijdens de schaarse momenten thuis had ze vaak de volle aandacht.

Iedereen wilde van haar van alles weten over hoe het bij de dokter thuis toe ging. Op die momenten was ze iemand. Dat gaf haar een goed gevoel.

Het was fijn om iemand te zijn. Maar dan brak de zondagavond weer aan. Moest ze terug naar haar zolderkamertje. Werd ze weer dat timide dienstmeisje,
de dochter van Heijning, koster en schoenlapper.

In die tijd werd het geloof haar houvast. Elke avond, voor het slapen gaan, knielde ze voor haar bed. Had ze hele gesprekken met God. Alleen aan Hem kon ze haar verhaal en diepste gevoelens kwijt. Dat hield haar, met de complimenten van de dokter, overeind. Kon ze ook de ergste gevoelens van eenzaamheid weer de baas. Maar het bleef zwaar voor Neeltje.

2 Kind van een landarbeider

Jaap Been kwam uit een groot gezin. Hij had vier broers en vier zussen. Dat was in die tijd niet echt bijzonder. De gezinnen van arbeiders waren over het algemeen groot. Arbeiders waren kinderbezitters. Dat was het kapitaal van de proletariërs. Kinderen zouden later voor hun ouders zorgen. Dat was de gedachte.

Na de drooglegging van de Haarlemmermeer hadden de nieuwe boeren arbeiders nodig. De nieuwe boeren waren landheren. Rijke kooplieden uit Haarlem en Amsterdam zagen het als een goede investering om land in de Meer te kopen. Deze nieuwe boeren maakten zelf hun handen niet vies. Velen hadden ook weinig of geen kennis van het boerenbedrijf.

In de uitgestrekte polder waren veel arbeiders nodig om het land te bewerken en de dieren te verzorgen. Arbeiders die verstand van het boerenbedrijf hadden werden overal in het land uitgenodigd om naar de Meer te komen. Er werd aan hen een gouden toekomst beloofd.

In de Meer waren het allemaal gemengde bedrijven. Er werden diverse gewassen verbouwd, zoals granen, aardappels en bieten. Elke boer had koeien, paarden, varkens en kippen.

Het was zware vruchtbare kleigrond.

De arbeiders werden geronseld in streken waar de armoede welig tierde. Er werd in die tijd heel veel armoede geleden. In veel streken was er sprake van grote werkloosheid. In de ogen van veel werkloze arbeiders diende zich in de Meer een kans aan op werk en een beter leven. Dat bleek in de praktijk dikwijls erg tegen te vallen.

De huisvesting en arbeidsomstandigheden waren over het algemeen slecht.

Ook in de Meer was er sprake van armoede.

Het was net of de armen hun armoede meenamen. Alsof zij voor armoede waren geboren.

In de Meer was ook sprake van uitbuiting. Er moesten lange dagen worden gemaakt voor een karig loon. De huur van de woning of slaapplek werd direct van het loon ingehouden. De landarbeiders waren vaak moderne slaven. Veel boeren hadden het financieel zwaar. Bovendien had de crisis van de jaren dertig er ook bij de boeren flink ingehakt. Gelukkig werd er in de Meer geen honger geleden. De meeste arbeiders hadden een grote eigen tuin bij hun dikwijls schamele woning. Ze waren voor een groot deel zelfvoorzienend.

Dat moest ook wel, want als er geen werk was werden de arbeiders zonder loon door de boeren naar huis gestuurd. In de winter moesten veel landarbeiders een beroep doen op de kerk of de armenwet.

En dat betekende feitelijk de bedelstaf. Het waren dezelfde boeren en de notabelen die oordeelden over de vraag of men wel of geen recht had op steun. Die hadden het geld bepaald niet los in de zak zitten. Arbeiders die hun plaats niet kenden werden al snel van steun uitgesloten. Zo zaten de arbeiders in de val van hen die de regels vaststelden over inkomen, onderdak en voedsel.

Ook de familie Been was de armoede en honger in Noord Brabant ontvlucht en trachtte in de Meer een betere toekomst op te bouwen. Wat ook had meegespeeld, was dat zij het als protestanten extra moeilijk hadden. Je stond dan in Brabant al snel buiten de samenleving.

Zoon Jaap kon goed leren. Hij was er trots op dat hij beter kon leren dan de meeste kinderen van die 'dikke' boeren in de Meer. Daar maakte hij onder die kinderen geen vrienden mee. Het deed hem plezier om ze dat bij gelegenheid in te wrijven. Dat zat in zijn karakter. Alleen Martha Biesheuvel praatte met

hem. Jaap hielp haar met haar huiswerk. Dat was een wonderlijke combinatie.

Dan zaten ze in de kapschuur bij de boerderij van haar vader op strobalen huiswerk te maken. Als boer Biesheuvel en zijn vrouw niet thuis waren, mochten ze zelfs in de grote keuken van de boerderij. Dan kneep dienstbode Trijntje een oogje dicht. Trijntje vond het wel mooi dat een arbeiderskind slimmer was dan de dochter van haar baas. Ze gaf Jaap altijd limonade en een koekje. 'Jij wordt later vast een belangrijk man,' zei ze dan tegen Jaap.

Jaap Been moest van school toen hij twaalf jaar oud was. Martha kon het eerst niet geloven. 'Je bent een van de besten van de klas en jij mag niet naar de hbs? Die sukkel van Siderius gaat wel.' Martha vond het zo onrechtvaardig dat ze haar vader vroeg om met de meester te gaan praten. Biesheuvel begreep zijn dochter wel.

'Dat soort kinderen wordt niet gelukkig op de hbs, Martha. Zo gaat dat nu eenmaal. Die jongen heeft daar niets te zoeken. Bovendien is er de laatste tijd al genoeg onrust onder de werkende klasse.' Had haar vader gezegd.

Hoofdonderwijzer Klaassen dacht daar anders over. Hij was nog bij Jaap thuis op bezoek geweest Meester Klaassen was op een donderdagavond komen praten .

Hij kwam aanrijden op zijn nieuwe fiets. Hij had zijn bruine hoed op, die steeds dreigde af te waaien. Met één hand aan het stuur, de andere hand aan de rand van zijn hoed reed hij het erf van de familie Been op. Meester Klaassen deed zijn aktetas altijd om de stang van de fiets. Dat had hij nu ook weer gedaan.

Hij had de fiets nog niet tegen het huis gezet of vader Been had de deur al voor hem open gedaan. Hij begroette meester Klaassen onderdanig en vroeg hem binnen te komen. Omdat zijn bezoek was aangekondigd had Moeder Been voor deze

gelegenheid echte koffie gezet met een extra schepje Buisman. ‘Als je arm bent moet je dat aan zulke mensen nooit laten zien. Wij hebben ook onze trots,’ had ze gezegd. Meester Klaassen had zijn hoed op de kapstok achtergelaten.

Vroeg hoe het met dochter Sjaan en zoon Jan ging, want die had hij ook in de klas gehad. Daarna had hij de rapporten van Jaap uit zijn tas gehaald en de mooie cijfers van Jaap laten zien.

‘Jaap is een slimme jongen en een van de beste leerlingen in mijn klas.

Hij zou zeker moeten doorleren. Ik heb van jullie zoon begrepen dat hij graag dominee wil worden. Wel, als hij de hbs gaat doen, dan is dat zeker mogelijk. Hij heeft er ook het verstand voor. Jullie zouden een grote fout maken als je hem de mogelijkheid niet geeft om door te leren. Ik vind dat jullie hem een kans moeten geven. Ik ben zo nodig bereid hem bijles te geven.’ Hij had vervolgens met zijn strenge schoolmeesters blik beide ouders over zijn bril aangekeken, een stilte laten vallen en rustig zijn koffie opgedronken.

Vader Been had onrustig op z’n stoel zitten schuiven en in zijn handen zitten wrijven, maar niets gezegd. Hij had zijn vrouw aangekeken. Die had naar de grond gekeken alsof daar het antwoord lag. Daar lag wel de woede. Wat denkt die man wel. Ons de les komen lezen. Wij moeten altijd maar buigen en schikken. De stilte was oorverdovend.

Ze schudde driftig haar hoofd, schraapte haar keel.

Keek meester Klaassen onbewogen aan.

‘Onze kinderen leren niet door, daar zijn wij geen mensen voor.

Wij zijn naar de Meer gekomen om te werken. Dat kunnen wij Beentjes goed. Onze kinderen werken allemaal en daar worden ze niet minder van. Bovendien hebben we het geld ook hard nodig. Onze kinderen hebben flinke handen aan hun lijf.

Het zijn goede werkers. Nee..., Jaap gaat, net als mijn andere kinderen, aan het werk.

Hij denkt nu al dat hij de wijsheid in pacht heeft.' Ze had haar man geen enkele keer aangekeken. Meester Klaassen had even voor zich uit zitten kijken, deed toen de rapporten weer in zijn tas, schudde zijn hoofd. 'U ontnemt uw zoon de kans om meer te worden dan arbeider, dat zou ik niet graag op mijn geweten hebben. U maakt een grote fout.' Hij was nog even stil blijven zitten en deed een poging om oogcontact met vader Been te krijgen. Maar die had tijdens het gesprek alleen maar naar buiten zitten kijken. Meester Klaassen stond zuchtend op, had zich omgedraaid en was zonder te groeten weggegaan.

Jaap stond achter het huis en zag meester Klaassen met de fiets aan de hand vertrekken. Meester had blijkbaar iets om te verwerken. Zijn leren tas had hij weer om de stang gedaan. Voordat hij was opgestapt, was hij even met de fiets in de hand blijven staan.

Hij had het land ingekeken en zijn hoofd geschud. Was toen opgestapt en weggefietst. Even later zag Jaap zijn vader aan komen. Hij wist meteen dat het goed fout zat. Zijn vader viel meteen met de deur in huis.

'Je moeder vindt het niet goed dat jij anders wordt behandeld dan je broers en zussen.' Hij keek zijn zoon niet aan. 'Jij moet ook aan het werk, net zoals Sjaan, Bets en Jan. Dat begrijp je toch wel. We kunnen niet anders' Hij bleef nog even staan alsof hij nog naar woorden zocht die beter klonken. Toen hij die niet vond draaide hij zich om en liep weer naar binnen. Jaap voelde zich als verlamd. Hij vocht tegen de tranen, tegen de woede, tegen..., tegen alles wat hij niet begreep en ook nooit zou begrijpen. Toen meester Klaassen had gezegd dat hij door moest leren en dat hij dat bij zijn ouders zou gaan pleiten, had hij nog goede hoop gehad. Hij wist dat zijn vader dat ook wel zou willen. Zelf wilde hij niets liever dan doorleren. Hij

wilde dominee worden. Nu werd hem die toekomstdroom ruw afgenomen. Hij kon het niet begrijpen. Hij had echt gedacht dat hij met Martha naar de hbs zou gaan.

En nu...?

Er laaide een niet te temmen vuur op in zijn borst. Zijn hoofd leek uit elkaar te spatten. Nu zijn toekomst was vernield wilde hij zelf dingen vernielen. Zijn vuisten balden zich.

Hij zou zijn vader en moeder wel wat aan kunnen doen. Zonder een woord te zeggen liep hij het erf af en rende het land in. Schopte zijn klompen uit en rende en rende over de harde kleigrond. Schreeuwde het uit. Het was net of het land terug schreeuwde. Hij moest weg. Ver weg. Van alles en iedereen. Zijn voeten deden pijn van de harde kleigrond.

Dat voelde goed. Hij wilde pijn lijden.

Overall deed het zeer. Hij rende en rende dwars door het land.

Op een gegeven moment kon hij niet meer. Hij zakte in elkaar. Niet veel later jankte hij als een geslagen hond. Hij schreeuwde het uit en sloeg met zijn vuisten op de harde kleigrond. Vogels vlogen verschrikt op. Krekels zwegen. Hij was volledig uitgeput. Er overviel hem een soort enorme leegte. Alsof hij niet meer bestond. Hij voelde niets meer. Was niemand meer. Hij droogde zijn tranen met de bloes die uit zijn broek hing. Krabbelde overeind. Hij ging met een diepe zucht bij de sloot zitten. Keek uit over de eindeloze vlakte van het polderland.

Het lege weidse land slokte hem op. Daar lag dus zijn toekomst, wroeten in de zware polderklei van de Meer. Dag in dag uit wroeten, wroeten, wroeten tot je er bij neer viel.

De leegte van het uitgestrekte polderland greep hem bij de keel. Het nam bezit van hem. .Of de Meer hem nu al had opgeslokt.

De dromen over verder leren waren dus echt dromen geweest.

Waarom had meester Klaassen in die dromen geloofd? Waarom werd hem dit aangedaan? Waarom werd hem de gedroomde toekomst ontnomen? Waarom, waarom? Misschien moest hij weglopen. Maar waarheen? Zo bleef hij uren zitten, volledig in zichzelf gekeerd. Los van alles om hem heen. Hij was helemaal leeg, hij was als de ruwe klei waarop hij zat. .Verloren in de enorme ruimte van het polderland. Waarom had zijn vader niets gezegd? Van zijn moeder had hij dit wel verwacht, die was nu eenmaal zo. De schaduw van zijn eigen gestalte weerspiegelde in het water van de sloot. Was dat een voorteken? Moest hij een eind aan zijn miserabele leven maken? Nee, dat was een goddeloze oplossing. Hij werd bang van zijn eigen gedachten.

Hij stond moeizaam op. Het was inmiddels donker geworden.

Hij keek naar de sterrenhemel, wilde bidden, maar kon de woorden niet vinden. Had God hier een bedoeling mee? Verslagen sjokte hij naar huis, zijn bloedende voeten negerend.

Op de weg voor het huis stond zijn vader hem op te wachten.

Toen hij zijn zoon zag aankomen keerde hij zich om en liep het huis in.

Vanaf die avond zat Jaap verbitterd in zichzelf gevangen. Nooit meer goed genoeg voor wat dan ook. Als je niemand bent, hoe kun je dan iemand zijn of worden? Het leven bij de Beentjes ging gewoon door, alsof er niets was gebeurd.

Met zwijgen werd alles opgelost. Dat zwijgen bedekte alle emoties. Tot de agressieve uitbarstingen om niets. Uitbarstingen die zich regelmatig in het gezin voordeden. Agressie als emotionele uitlaatklep. Er hing altijd een soort spanning in de lucht bij de Beentjes. Soms was het gezellig, maar je moest ook